

## Πόρτες φράγματα - Πόρτες περάσματα

**Ο**ι πόρτες παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον, όχι μόνο μορφολογικό, αλλά και λόγω της διπλής τους λειτουργίας: ορίζουν και διαχωρίζουν, υποδέχονται και αποπέμπουν, επιτρέπουν και ταυτόχρονα απαγορεύουν την είσοδο.

Θα αναφερθώ, λοιπόν, σε πόρτες που αποκλείουν και σε πόρτες που προσκαλούν. Σε πόρτες ορατές και αόρατες, ταπεινές κι ευάλωτες, δημόσιες και ιδιωτικές. Στις αδιάρηκτες πόρτες της οικογένειας, της ιδιοκτησίας, της εξουσίας, στις πεισματάρες πόρτες της γνώσης, της τέχνης και της δημιουργίας.

Ίσως η πρώτη πόρτα να ήταν ένας βράχος που έκλεινε την είσοδο μιας σπηλιάς. Οι πόρτες αυτού του είδους προστάτευαν τους ανθρώπους από τη φύση. Στις νομαδικές φυλές η πόρτα ήταν ένα τμήμα της σκιηνής, φτιαγμένη από δέρμα ζώου. Η πόρτα αποκτά όγκο και υπόσταση καθώς ο άνθρωπος αποκτά μόνιμο τόπο κατοικίας. Καθώς μεταβάλλονταν οι σχέσεις των ανθρώπων με τη φύση αλλά και με τους άλλους ανθρώπους, οι πόρτες κατέληξαν να χρησιμεύουν για την προστασία μιας ομάδας ανθρώπων από κάποιες άλλες ομάδες —μια λειτουργία που συνεχίζεται αδιάλλειπτα έως τις μέρες μας.

### *Οι πόρτες της πόλης*

Οι περισσότερες αρχαίες ελληνικές πόλεις αναπτύχθηκαν «οργανικά» γύρω από μια ακρόπολη, ένα φυσικό οχυρό, ακολουθώντας τα μονοπάτια που εξυπηρετούσαν την κυκλοφορία. Με εξαίρεση τη Σπάρτη που δεν είχε τείχη, συχνά συναντάμε ένα συνδυασμό της φυσικής με την τεχνητή οχύρωση. Οι πύλες εισόδου στις αρχαίες πόλεις, που ανοίγονταν στα τείχη, διαφέρουν ως προς τον αριθμό και τον τύπο. Στην Αθήνα υπήρχαν εννέα πύλες, στη Μικρά Ασία συνήθως τρεις, στο τείχος των Θηβών επτά. Η πύλη ήταν τμήμα του τείχους και η λειτουργία της ήταν πρακτική και μονοσήμαντη. Μόνο στη ρωμαϊκή αρχιτεκτονική η μνημειώδης είσοδος αποκτά νέο νόημα. Οι θριαμβευτικές πύλες (των οποίων η ανέγερση, σύμφωνα με τις φιλολογικές μαρτυρίες, αρχίζει το 2ο αιώνα π.Χ.) είχαν σκοπό να τιμήσουν έναν αυτοκράτορα ή στρατηγό που επέστρεφε νικητής. Αργότερα, καθώς με την Pax Romana η άμυνα απόκτησε δευτερεύουσα σημασία, οι πύλες χτίζονταν ή μετασκευάζονταν με πρόθεση τη μνημειώδη εμφάνιση και τη μεγαλοπρέπεια, τη διαφήμιση της ισχύος της πόλης.

Η σύγχρονη πόλη δεν έχει πύλες εισόδου ούτε διαθέτει εξωτερικά τείχη. Η περιμετρική οχύρωση με πύργους, τάφρους και επάλξεις έχει κατακερματιστεί σε αναρίθμητες επιμέρους οχυρώσεις που διαχωρίζουν και στεγανοποιούν τις δραστηριότητες των κατοίκων της, που επιτρέπουν τον έλεγχο και τη χειραγώγηση και ευνοούν τον καταναλωτισμό. Ο δημόσιος χώρος συρρικνώνεται, και όχι μόνο εξαιτίας των συγκεκριμένων πολεοδομικών επιλογών. Οι πολεοδομικές λύσεις απλώς επισημοποιούν κι επιταχύνουν ανειλημμένες οικονομικές και πολιτικές επιλογές, συχνά στρατηγικού χαρακτήρα.

Η ανασφάλεια, ο φόβος, η καχυποψία, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου, η τυπική και άνευρη κοινοβουλευτική δημοκρατία μας, οι δεσποτικές εργασιακές σχέσεις είναι παράγοντες που συμβάλλουν στο άξενο των πόλεων, που επίσης υψώνουν πόρτες απαγορευτικές. Παράλληλα, η διαμόρφωση και οι λειτουργίες της πόλης συντελούν στην αποξένωση και στον εγκλεισμό. Οι πολυποίκιλιοι μηχανισμοί καταστολής και περιφρούρησης, η έλλειψη κοινωνικού εξοπλισμού και ο επεκτατισμός του ιδιωτικού αυτοκινήτου περιορίζουν ακόμα περισσότερο το δημόσιο χώρο. Ταυτόχρονα, τα ίδια τα κτίρια αντί να είναι στοιχεία που περικλείουν και διαμορφώνουν τους κοινόχρηστους χώρους, μοιάζουν και λειτουργούν σαν αυτοτελή οχυρά. Υπάρχουν κτίρια που μοιάζουν με την περίφημη «στέρφα σκυιά», που ο απαγορευτικός τους ίσκιος βραίνει ακόμα και τα πεζοδρόμια, τα οποία θεωρητικά αποτελούν κοινόχρηστο χώρο —δείτε τα πεζοδρόμια της Ηρώδη του Αττικού ή γύρω από την αμερικανική πρεσβεία. Εδώ όχι μόνο δε θα στήσει τον ταβλά του κάποιος υπαίθριος πωλητής κουλουριών, αλλά ούτε τα κορδόνια των παπουτσιών του δεν τολμά κάποιος να σκύψει και να δέσει. Και όταν κατά τύχη βρεθείς εκεί, ανοίγεις το βήμα σου για ν' απομακρυνθείς μια ώρα αρχύτερα. Αντίθετα, το πεζοδρόμιο της οδού Πατησίων, μπροστά στο Πολυτεχνείο, ή τα Προπύλαια προτού ενσκήψουν τα έργα του Μετρό, ήταν κάποτε χώροι ζωντανοί και οικειοποιησιμοί. Κιτσάτοι ίσως για μερικούς που ενοχλούνταν από τα τσαντήρια των Κούρδων ή τα αυτοσχέδια λάβαρα μοναχικών και αδικημένων πολιτών, αλλά πάντως χώροι παλλόμενοι, με μνήμη και παρόν.

Τον περιοριστικό ρόλο που έπαιζαν κάποτε τα τείχη, τον αναλαμβάνουν σήμερα τα ίδια τα κτίρια —κτίρια συμπαγή, αδιαφανή, αδιαπέραστα—, ενώ οι άξονες της κυκλοφορίας ανέλαβαν το ρόλο που είχαν κάποτε οι τάφροι, και οι φωτεινοί σηματοδότες γίνονται οι κινητές γέφυρες. Τα κτίρια δεν εντάσσονται στο χώρο, αλλά εισβάλλουν σ' αυτόν και τον καταπατούν. Ακόμα και τα αθώα μπαλκόνια στους πυκνοκατοικημένους δρόμους της Αθήνας είναι άπληστες προεξοχές.

Τα κτίρια που «κόβεις δρόμο» διασχίζοντάς τα λειτουργούν εντελώς διαφορετικά, μέσα στο γενικότερο ιστό της πόλης, από τα κτίρια-οροσειρές, όπως είναι τα περισσότερα οικοδομήματα. Υπάρχουν δείγματα λαϊκής αρχιτεκτονικής όπου η διάταξη των κατοικιών και των αξόνων κυκλοφορίας δεν εξυπηρετεί την καταστολή και τον καταναλωτισμό ούτε υμνεί το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας: το δώμα γίνεται μονοπάτι, η αυλή πέρασμα, το πέρασμα αυλή. Αντίστοιχες οργανικές λύσεις συναντάμε και στις παραγκουπόλεις του Τρίτου Κόσμου. Δε χρειάζεται να είναι κανείς υπέρμαχος των «villias misserias», για ν' αναγνωρίσει ότι η ζωή βρίσκει δρόμο και περνά, έχει τις δικές της πολεοδομικές προθέσεις.

Όταν ο Γκρόπιους σχεδίαζε το κτίριο της αμερικανικής πρεσβείας στην Αθήνα, οραματιζόταν κάτι που να θυμίζει αρχαιοελληνικό ναό: ένα περιστύλιο με αρμονικές αναλογίες,

ικανό να καμουφλάρει το βαρύ όγκο του κτιρίου και να έλκει τον επισκέπτη. Με τα οχυρωματικά έργα που έγιναν στα χρόνια της μεταπολίτευσης (οπλισμένες ζαρντινιέρες, αλεξίσφαιρα πετάσματα, ηλεκτροφόρος φράχτης), οι αρχιτεκτονικές ουτοπίες τινάχτηκαν στον αέρα. Και δεν είναι μόνο το απαγορευτικό κτίριο καθεαυτό, αλλά όλη η υγειονομική ζώνη που έχει στηθεί γύρω από την περιοχή και η οποία απωθεί και περιχαρακώνει.

Αντίστοιχα περιχαρακώνουν και οι απόπειρες συντήρησης μεμονωμένων κτιρίων με ειδικό αρχιτεκτονικό «ενδιαφέρον», οι οποίες δε συνοδεύονται με την ουσιαστική τους απόδοση στους φυσικούς τους χρήστες, τους κατοίκους της πόλης. Η ιστορία εκφυλίζεται σε «κληρονομιά», σε διατηρητέες, καθραρισμένες προσόψεις και «κλειστές» λειτουργίες —το κτίριο της ΓΣΕΕ προβάλλει στεγανό και απόρθητο σαν υπουργείο ή σαν αυλή ηγεμόνα.

Η «γειτονιά», όπως τη βλέπουμε στις ελληνικές ταινίες ή τη θυμόμαστε από τα παιδικά μας χρόνια, έχει ασφαλώς πεθάνει, όμως αυτό που αργοπεθαίνει είναι η πόλη σαν λίκνο του πολιτισμού, σαν συμπύκνωση και κινητήρας της πολιτισμικής ανάπτυξης, σαν χώρος ανταλλαγής σκέψεων και ιδεών. Σήμερα ζούμε σε πόλεις που μας φοβίζουν και τις μισούμε και αυτή η απώθηση μας σπρώχνει στην ασφάλεια και την απομόνωση των ιδιωτικών μας επικρατειών, πολλαπλασιάζει τις πόρτες που αποκλείουν.

Οι σύγχρονες πρωτεύουσες είναι ζωντανή απόδειξη της διπλής δυνατότητας της πόλης να εκ-πολιτίζει και να εκβαρβαρώνει. Η σχιζοφρενική διχοτόμηση της εποχής μας είναι ότι ενώ υπάρχουν τεράστιες τεχνολογικές δυνατότητες για τον εμπλουτισμό του δημόσιου βίου, οι πόλεις γίνονται όλο και πιο αβίωτες ενώ ο πληθυσμός τους συχνά αυξάνει με ιλιγγιώδεις ρυθμούς.

Η πρόσωπο με πρόσωπο επαφή, η τυχαία συνάντηση, η έκπληξη, η περιπλάνηση, το ανακάτεμα των εθνοτήτων, των προελεύσεων, των ηλικιών, το χάξιμα, το νυφοπάζαρο, η «*passaggiata*» που λένε οι Ιταλοί, όλες αυτές οι ανοιχτές πόρτες γίνονται στοιχεία εξωτικά που, στην καλύτερη περίπτωση, τα απολαμβάνουμε στην περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών. Ακόμα και σε ημι-δημόσιους χώρους, όπως στα μπαρ, επιβάλλεται εισιτήριο εισόδου που αντιστοιχεί στην ελάχιστη κατανάλωση. Ταυτόχρονα, η επιβολή εισιτηρίου στα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους τούς στερεί ακόμα περισσότερο το δημόσιο χαρακτήρα τους. (Όσο για τις διατεταγμένες επισκέψεις στο βράχο της Ακρόπολης υπό το σελήνοφως, μόνο θλίψη μπορούν να προκαλούν.)

Η πόλη μετατρέπεται σε μνημείο της κατανάλωσης, της απάθειας και του «κάτσε στ' αβγά σου». Μόνο ο φόβος κυκλοφορεί ελεύθερα, ο φόβος των πλουσιών απέναντι στους φτωχούς και αντιστρόφως.

Να πώς περιγράφει ο καλιφορνέζος Μάικ Ντέιβις το Λος Άντζελες, την Πόλη των Αγγέλων, την πόλη των μεγάλων εξεγέρσεων:

«Στα περίχωρα συναντάμε τον Τοξικό Δακτύλιο, έναν κύκλο από γιγάντιους σκουπιδότοπους, χωματερές ραδιενεργών αποβλήτων και ρυπογόνων βιομηχανών. Καθώς κινούμαστε προς τα μέσα, περνάμε τις περίκλειστες (gated) περιοχές κατοικίας ή τα προάστια όπου περιπολεί η ιδιωτική αστυνομία, καθώς και μια ζώνη αυτο-αστυνομεύμενων μεσοαστικών κατοικιών, μέχρι που φτάνουμε σε ένα πεδίο ελεύθερων βολών, την κεντρική περιοχή των γκέτο και των συμμοριών. Εδώ, η υποδιεύθυνση της αστυνομίας του Λος Άντζελες ερευνά σε καθημερινή βάση πολλαπλάσιους φόνους από οποιοδήποτε άλλη τοπική αστυνομική μονάδα στη

χώρα. Τέλος, πέρα από αυτή τη “no go” περιοχή, βρίσκεται το ίδιο το επιχειρηματικό κέντρο. Σε ορισμένα τμήματα αυτής της περιοχής, τηλεοπτικές κάμερες και μηχανισμοί ασφαλείας σαρώνουν κάθε πεζό περαστικό.

Με το άγγιγμα ενός κουμπιού η προσπέλαση μπλοκάρεται, ενεργοποιούνται αλεξίσφαιρες θρόνες, κατεβαίνουν ρολά ανθεκτικά στις βόμβες. Η εμφάνιση του “ακατάλληλου ανθρώπου” πυροδοτεί έναν αθόρυβο πανικό. Βιντεοκάμερες ανοίγουν το στόμα τους. Σεικιουριτάδες αγγίζουν τις θήκες των όπλων τους. Ένας νέος τύπος ακρόπολης έχει αναδυθεί, που δεν στηρίζεται μόνο στα φυσικά φράγματα, στους ψηλούς φράχτες, το αγκαθωτό σύρμα και τις επιβλητικές πύλες, αλλά στο ολοένα και πιο αόρατο ηλεκτρονικό hardware».

Παρόμοιες αντιδράσεις, ίσως σε πιο ήπια κλίμακα, προκαλεί και η εμφάνιση ενός Αλβανού σε κάποιο σούπερ-μάρκετ πολυτελείας ή ενός πεζού (που δεν είναι έγχρωμος συνοδός παιδιού ή σκύλου) σε κάποιο «καλό» προάστιο. Μετά τις 9 το βράδυ, τα μόνα οχήματα που κυκλοφορούν στους δρόμους των «ακριβών» αμιγών περιοχών κατοικίας (εκτός από εκείνα των περιοίκων που φυλάσσονται σε ιδιότητα γκαράζ) είναι τα δίκυκλα των διανομέων πίτσας και τα ογκώδη τζιπ των ιδιωτικών εταιριών προστασίας.

Οι μόνοι «επιτρεπτοί» ήχοι που ακούγονται σ’ αυτούς τους δρόμους είναι ο βόμβος των αυτοκινήτων και τα γαβγίσματα των σκύλων από τους κήπους και τα μπαλκόνια. Όλοι οι άλλοι ήχοι —βήματα, τραγούδια, βρισίδια, χαλικιού που γλιστράει, μεθυσμένες κουβέντες της νύχτας— είναι εξ ορισμού ύποπτοι.

Οι λειτουργίες της πόλης ολοένα και διαχωρίζονται (και όταν γειτνιάζουν, αυτό γίνεται με σκοπό το κέρδος) —το εμπόριο μεταφέρεται στα εμπορικά κέντρα και στα μεγάλα σούπερ-μάρκετ, η περιοχή των πανεπιστημίων μετατρέπεται σε περιφραγμένο ακαδημαϊκό στρατόπεδο, οι περιοχές κατοικίας απομονώνονται με τα συστήματα μονοδρόμησης και την ελεγχόμενη στάθμευση. Οι κινηματογράφοι απομακρύνονται από το κέντρο της πόλης και μεταφέρονται στα λεγόμενα multiplex, σε ογκώδη κουτιά με τεράστια υπόγεια γκαράζ και πολλές μικρές αίθουσες προβολής. Τα συγκροτήματα αυτά συνήθως χτίζονται πλάι ή μέσα σε εμπορικά κέντρα: παρκάρις, ψωνίζεις, άντε, ξεπετάς στα γρήγορα και μια ταινία.

Η πόλη ιδιωτικοποιείται και μωραίνεται, για να θυμηθούμε την ετυμολογία της λέξης. Πλάι στις πόλεις-φρούρια, όπως το Λος Άντζελες, που ορισμένα χαρακτηριστικά τους συναντάμε σε μικρογραφία σε όλες τις μεγαλουπόλεις του κόσμου, εμφανίζονται και οι πόλεις-κατακόμβες, όπως στο Χιούστον. Εδώ, κάτω από την περιοχή των γραφείων στο κέντρο της πόλης, έχει ανοιχτεί ένα τεράστιο υπόγειο σύστημα: διαβάσεις με συνολικό μήκος γύρω στα δέκα χιλιόμετρα. Αυτό το δίκτυο, που αποκαλείται «σύστημα σύνδεσης» (connection system), είναι εντελώς ιδιωτικό. Η πρόσβαση δε γίνεται από το δρόμο, αλλά μόνο από τα πολυτελή ισόγεια των τραπεζών και των εταιριών πετρελαιοειδών που δεσπόζουν στο Χιούστον. Έτσι καθιερώνεται ένας άλλος τύπος αστικού γκέτο. Οι δρόμοι, όπου κυριαρχούν τα αυτοκίνητα, έχουν αποδοθεί στους φτωχούς, κυρίως τους ανέργους, ενώ αυτοί που έχουν σταθερή δουλειά ψωνίζουν και κάνουν μπίζνες μέσα σε κλιματιζόμενες συνθήκες άνεσης και ασφάλειας.

Η εμφάνιση και η ενίσχυση των «ιδιωτικών εταιριών προστασίας», όπως εύσημα αποκαλείται η ιδιωτική αστυνομία, είναι άλλη μια ένδειξη της πολιτικής των «κλειστών θυρών» που εφαρμόζεται και στη χώρα μας. Στην Αμερική, τον παράδεισο της ελεύθερης αγοράς, ο αριθμός των ιδιωτικών αστυνομικών υπερβαίνει κατά πολύ εκείνον της κρατικής

αστυνομίας. Σε ορισμένες πολιτείες, ακόμα και οι φυλακές γίνονται ιδιωτικές, με την επίσημη δικαιολογία ότι το κόστος λειτουργίας τους είναι μικρότερο από το αντίστοιχο των πολιτειακών.

Έχουμε ήδη εξοικειωθεί με την παρουσία ένοπλων ιδιωτικών αστυνομικών στις τράπεζες, στα γραφεία των μεγάλων επιχειρήσεων, με τη δημοτική αστυνομία —μένει να συνηθίσουμε την ύπαρξη ιδιωτικών αστυνομικών στους χώρους δουλειάς και, ενδεχομένως, της πανεπιστημιακής αστυνομίας.

### ***Η κατοικία φρούριο***

Συχνά στις πλούσιες κατοικίες συναντάμε δύο πόρτες εισόδου, δύο επίπεδα προσπέλασης, με κυμαινόμενο βαθμό «οικειότητας». Η πόρτα που βλέπει στο δρόμο είναι αδιαφανής, βαριά και αδιαπέραστη, ένα φυλάκιο χωρίς φρουρό στο συνεχές τείχος της περιφράξης. Αυτός που θα τη διαβεί, διασχίζει έναν περίβολο με γκαζόν και αντικρίζει την εξώπορτα της μονοκατοικίας ή της οικογενειακής πολυκατοικίας. Επίσης κλειδωμένη, αλλά κατά κανόνα πιο φιλική προς τον επισκέπτη.

Οι κατοικίες των μεγιστάνων και των υπομεγιστάνων, όπως και τα γραφεία των μεγάλων επιχειρήσεων, ακολουθούν την ίδια λογική. Η οχυρωματική τέχνη αναβιώνει στις μέρες μας: όχι με τάφρους, κινητές γέφυρες, πύργους και προμαχώνες, αλλά με ηλεκτρονικά συστήματα παρακολούθησης.

Και οι μικροαστικές πολυκατοικίες φρουροποιούνται το κατά δύναμιν. Καθώς ο θυρωρός έγινε είδος πολυτελείας, η εξωτερική πόρτα πρέπει να κλειδώνει, ενώ οι πόρτες των διαμερισμάτων εξοπλίζονται με μπάρες και κλειδαριές ασφαλείας.

Καθώς δεν μπορούμε να καταπολεμήσουμε την εγκληματικότητα, τουλάχιστον ας προφυλαχτούμε. Το κακό παραμονεύει, αλλά μπορούμε να το αποφύγουμε, όπως συμβαίνει και με το AIDS. Η εμπορικά υπερπετυχημένη αμερικανική ταινία *Μόνος στο σπίτι*, όπου πρωταγωνιστεί ο μικρούλης Μακόλεϋ Κάλβιν, εκφράζει με ανατριχιαστικό κνισμό το μέσα και το έξω, και το «κακό» που προσπαθεί να εισβάλει στο οικογενειακό άδυτο.

Αν κάνουμε μια πρόχειρη αρχιτεκτονική αναδρομή, παρατηρούμε ότι η εξώπορτα της κατοικίας, η είσοδος ήταν κάποτε ένα από τα πιο σημαντικά μορφολογικά στοιχεία του κτιρίου, και συχνά συνδύαζε τη θεατρικότητα, την έμφαση στο στοιχείο της υποδοχής, με την επιβλητικότητα. Σκαλοπάτια, μεγαλόπρεπα θυρώματα, υπέρθυρα, στέγαστρα, αετώματα, στεγασμένες βεράντες εισόδου, πλευρικά παράθυρα, φεγγίτες με πολύχρωμα βιτρό, έμφαση στα εξωτερικά διακοσμητικά στοιχεία (κλειδαριές και μεντεσέδες από σφυρηλατημένο σίδηρο, γραμματοθυρίδες, ρόπτρα). Εννοείται πως αναφερόμαστε στις κατοικίες των αστών και των μικροαστών των πόλεων, καθώς οι πόρτες των φτωχών κατοικιών απλώς αντέγραφαν εκείνες των πλουσίων, αν και συχνά η μαστοριά του χειροποίητου ξεπερνούσε την ευτέλεια των υλικών και τον περιορισμό της μίμησης. Πάντως, πέρα από την αναπόφευκτη επιδεικτικότητα, τη συχνά κραυγαλέα, κυριαρχεί το τελετουργικό στοιχείο της υποδοχής. Ακόμα και μετά την εμφάνιση του ηλεκτρισμού, το χειροκίνητο ρόπτρο παραμένει —σύμβολο οικειότητας και καλωσορίσματος.

Ακόμα και σε πόρτες που μιμούνταν τις μεσαιωνικές, με τα βαριά ταμπλαδωτά φύλλα και τους ογκώδεις μεντεσέδες ή τις κεφαλές των ήλων, συναντάμε παιχιδιάρικα στοιχεία που αίρουν το φρουριακό τους χαρακτήρα. Οι γυάλινες επιφάνειες στο φύλλο της πόρτας είχαν σκοπό το φωτισμό του χολ της εισόδου, αλλά και ταυτόχρονα την οπτική επικοινωνία του έξω με το μέσα.

Ένα επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό της πόρτας ήταν κάποτε η διαφοροποίηση της εσωτερικής και της εξωτερικής όψης της. Η πόρτα ήταν κομμάτι του σπιτιού, αλλά ταυτόχρονα ανήκε και στο δρόμο, συμμορφωνόταν μορφολογικά με το ύφος του, και ταυτόχρονα αποτελούσε τμήμα αυτού του ύφους. Οι εξώπορτες των πολυκατοικιών από αλουμίνιο και γυαλί είναι απαράλλαχτες από μέσα κι απ' έξω. Το ίδιο πρόσωπο ύφους συναντάμε στο κοινόχρηστο χολ της πολυκατοικίας και στο δρόμο που ανήκει σε όλους.

Ο «ανοιχτός» χαρακτήρας της εξώπορτας δεν εκφράζει βέβαια την ψυχική απλοχωρία του οικοδεσπότη ούτε φανερώνει την ύπαρξη μιας κοινωνίας χωρίς στεγανά. Ας μην ξεχνάμε ότι όλα τα αστικά και μεσοαστικά σπίτια είχαν κάποτε υπηρέτες, που αγρυπνούσαν για την παραβίαση του σπιτιού από κάθε παρείσακτο. Σήμερα που η συντήρηση υπηρετικού προσωπικού είναι αντιοικονομική, η πόρτα αναλαμβάνει λειτουργίες περιφρούρησης, αυτοαστυνόμευσης.

Η πόρτα διαχωρίζει την κατοικία από το δρόμο. Μόνο που σήμερα ο δρόμος δεν είναι πεδίο μύησης (αυτό το αναλαμβάνει η μικρή θόνη, ένα παγκόσμιο πεδίο μίμησης), αλλά αναγκαίο κακό. Ένα ναρκοπέδιο που υποχρεωτικά το διασχίζουμε όσο πιο γρήγορα μπορούμε. Όσο περισσότερο υπερυψώνεται η κατοικία από το δρόμο τόσο περισσότερη ησυχία και ασφάλεια εξασφαλίζει στους ενοίκους της —γι' αυτό και οι τελευταίοι όροφοι των πολυκατοικιών είναι πιο ακριβοί και περιζήτητοι, και όχι για τις φέτες της «θέας» που προσφέρουν.

Κάποτε η εξωτερική πόρτα της κατοικίας ήταν από τα πιο προσεγμένα στοιχεία ενός κτιρίου και το άνοιγμά της διαφήμιζε την ευμάρεια αλλά και τη φιλόξενη ατμόσφαιρα του σπιτιού —οι γλάστρες στο πλακοστρωμένο χολ, το πορτ-μαντό, οι μπρούντζινες βέργες που συγκρατούσαν το στενόμακρο χαλί στη σανιδένια σάλα και γυαλιζόνταν τα Χριστούγεννα ή την ημέρα της ονομαστικής γιορτής του οικοδεσπότη. Σήμερα το χολ έχει καταργηθεί —και όχι μόνο επειδή οι εργολάβοι κατασκευαστές θέλουν να εξοικονομήσουν «ωφέλιμα τετραγωνικά», αλλά επειδή οι επισκέπτες και οι ένοικοι είναι τα ίδια πρόσωπα. Και, παραφράζοντας έναν Τσέχο παρατηρητή των ανθρώπινων, θα έλεγα ότι οι πόρτες (όπως και τα κτίρια) όχι μόνο δεν προσπαθούν να είναι όμορφες αλλά δεν κάνουν και καμιά απόπειρα να μην είναι άσχημες.

Οι πόρτες χωρίζουν το δρόμο από από την κατοικία, τον κοινόχρηστο διάδρομο από το διαμέρισμα, το μέσα από το έξω. Οι πόρτες εγγυώνται ότι κανείς άσχετος ή ανεπιθύμητος δε θα εισβάλει, δε θα μας ενοχλήσει. (Αν το επιθυμεί, μπορεί να δοκιμάσει το τηλεφώνω, αλλά κι έτσι μπορεί να τον αποπέμψει ευγενικά ο αυτόματος τηλεφωνητής.)

Μια από τις πιο συνηθισμένες εκφράσεις στα καθομιλούμενα αγγλικά της είναι το «space» ή το «breathing space», δηλαδή ο προσωπικός μου χώρος. Καθώς δεν ορίζουμε τη ζωή μας, δεν ορίζουμε την πόλη μας, δεν ορίζουμε το δρόμο μας, μπορούμε τουλάχιστον να ορίζουμε το «χώρο» μας, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Οι εργαζόμενοι στις επιχειρήσεις με ανθρώπινο πρόσωπο μπορούν να κολάνε φωτογραφίες στους τοίχους του χώρου



δουλειάς τους ή να στολίζουν με φυτά ή με μικροαντικείμενα το γραφείο τους, ασφαλώς μέσα σε ορισμένα όρια, όπως ακριβώς οι κατάδικοι μπορούν να κάνουν μικροεπεμβάσεις στη διακόσμηση του κελιού τους. Το δωμάτιο του παιδιού ή του εφήβου θεωρείται ξένη επικράτεια για τα λοιπά μέλη του σπιτιού. (Μάλιστα, σε καταστήματα με είδη δώρων πωλούνται ταμπελίτσες, με τυπωμένες τυποποιημένες εξυπναδούλες, που κρέμονται από το πόμολο της πόρτας και αποθαρρύνουν τους ανεπιθύμητους.)

### **Πόρτες συμβολικές**

Δε θα αναφερθώ στις Υψηλές Πύλες της εξουσίας, δημόσιας και ιδιωτικής, που τονίζονται με τις σωματοφυλακές και τα ιερατεία, τους διαδρόμους, τους προθαλάμους. Συμβολικές είναι και οι πόρτες που για να τις διαβείς πρέπει να γνωρίζεις το σύνθημα, όπως οι πόρτες των νυχτερινών κέντρων. Χωρίς να ζούμε σ' εποχή ποτοαπαγόρευσης, εφαρμόστηκε και στην Ελλάδα ο θεσμός του «φείς κοντρόλ» ή της τρύπας του Ιούδα: ένας σωματώδης κύριος στην είσοδο του κλαμπ, ο οποίος κρίνει ποιои τηρούν τις ενδυματολογικές και ηλιακές προδιαγραφές για την είσοδο στο μικρό περίκλειστο παρτάδεισο. Κατά κανόνα περνούν όλοι, ιδίως όταν το μαγαζί έχει αναδουλειές, γεγονός που σημαίνει ότι ο έλεγχος είναι μια καθιερωμένη τελετουργία, με περισσότερο συμβολικό παρά πρακτικό χαρακτήρα. Το ενδιαφέρον είναι ότι οι θαμώνες αποδέχονται αυτή την ταπεινωτική εξέταση. Η αναμονή και η έγκριση είναι οι κανόνες του παιχνιδιού. Ο πελάτης πρέπει να έχει την αίσθηση όχι ότι διαλέγει, αλλά ότι τον διαλέγουν, τον εγκρίνουν, τον ξεχωρίζουν. Ότι αποτελεί μέλος μιας φυλής ή μιας ομάδας επιλέκτων. Της φυλής της νεότητας, των αγαπημένων παιδιών της νύχτας. Με άλλα λόγια, ο προσωπο-έλεγχος δεν αυξάνει το «πρεστίζ» του καταστήματος, αλλά έμμεσα και το πρεστίζ του θαμώνα.

Το φείς κοντρόλ δεν περιορίζεται στα νυχτερινά στέκια. Η συνέντευξη, το «ιντερβιού» για πρόσληψη είναι μια άλλη πόρτα, που ανοίγει πολύ πιο δύσκολα και ανταποκρίνεται σε πολύ πιο περίπλοκα συνθήματα. Η πόρτα της εργασίας έχει γίνει σήμερα η πιο εκλεκτική, η πιο απαρραβίαστη. Και για να την περάσεις, πρέπει να γίνεις ολόκληρος ένα σύνθημα: ένας κωδικός που πείθει ότι είσαι «δικός» τους.

Η πόρτα της δουλειάς απαιτεί άλλου είδους πολιορκητική τεχνική. Τα βιογραφικά σημειώματα είναι επίσης ένα είδος ελέγχου όχι του προσώπου, αλλά της προσωπικότητας συνολικά. Εδώ ο υποψήφιος απευθύνεται στον αόρατο πορτιέρη και καταθέτει τα κοινωνικά του διαπιστευτήρια. Πέρα από σπουδές και προϋπηρεσία, καταγράφει τα χόμπι, την οικογενειακή του κατάσταση, τα ταλέντα του, ενώ στην προσωπική επαφή πρέπει να πείσει τον εξεταστή ότι η πρόσληψή του εξυπηρετεί τα συμφέροντα της επιχείρησης.

Οι εξετάσεις, η αποδοχή και η απόρριψη τείνουν να γίνουν στοιχεία της καθημερινής ζωής και συμπεριφοράς. Οι πανελλήνιες εξετάσεις και το σύστημα της παραπαιδείας είναι οι «στενές πύλες» της εποχής μας, η πόρτα που διαχωρίζει τους (προσωρινά) πετυχημένους από τους κομμένους. Αντίστοιχα, συμβολικές πύλες διαχωρίζουν τους έχοντες εργασία από τους ανέργους, τους δημόσιους υπαλλήλους από τους ιδιωτικούς, τους ιδιοκτήτες από τους ενοικιαστές, τους άτεκνους από τους πολύτεκνους ενοικιαστές, τους μόνιμους κατοίκους

από τους επισκέπτες. Τους επαΐοντες από τους αδαείς. Τους υποψιασμένους από τους άσχετους. Τους Πολωνούς ελαιοχρωματιστές από τους ντόπιους. Τους «δικούς μας» από τους λιγότερο δικούς μας. Τους σωστούς αριστερούς από τους λιγότερο σωστούς.

### ***Πόρτες χωρίς κλειδαριές, φυλακές χωρίς σίδερα***

Στα πολυώροφα μέγαρα των μεγάλων επιχειρήσεων ή στα δημόσια κτίρια υψηλής τεχνολογίας συναντάμε ποικίλα επίπεδα προστασίας. Μαγνητικές κάρτες και κωδικοί συνδυασμοί που αντικαθιστούν τις κλειδαριές, ανιχνευτές φωνής, μηχανήματα που σκανάρουν τον αμφιβληστροειδή. Η αστυνόμευση έχει γίνει ηλεκτρονική και οι κλειδαριές είναι αόρατες. Οι πόρτες ανοίγουν σαν ένας καλογυμνασμένος σκύλος που υπακούει μόνο στη φωνή του αφέντη του. Η κατοχή της ειδικής κάρτας που ανοίγει την πόρτα των τελευταίων ορόφων είναι ένδειξη υψηλής ιεραρχικής θέσης.

Αντίστοιχα, το ηλεκτρονικό βραχιόλι, που το φορούν ορισμένες κατηγορίες καταδίκων στον καρπό τους, είναι μια κινητή απαγορευτική πόρτα. Αν ο υπό περιορισμό «κρατούμενος» ξεμαρκώνει από την επιτρεπτή περιοχή (το σπίτι του ή μια ορισμένη ακτίνα γύρω απ' αυτό), αυτόματα ενεργοποιείται ένας συναγερμός που ειδοποιεί τους δεσμοφύλακες και τους επιτηρητές του. Το μέτρο αυτό, που σκοπό έχει την αποσυμφόρηση των φυλακών και τη μείωση του κόστους του σωφρονιστικού συστήματος, χρησιμοποιείται ήδη σε ορισμένες πολιτείες στην Αμερική και πρόσφατα προτάθηκε να εφαρμοστεί στην Αγγλία γι' ανήλικους παραβάτες, ξεσηκώνοντας πλήθος διαμαρτυριών. Με άλλα λόγια, ο Γιάννης Αγιάννης της εποχής μας δε θα είναι κλεισμένος στο κάτεργο, αλλά θα κουβαλά το κάτεργο πάνω του. Εξάλλου, τώρα που ο κόσμος τείνει να γίνει «ένα απέραντο γραφείο», ο σύγχρονος εργαζόμενος διαρκώς μεταφέρει, μ' έναν τρόπο, το εργασιακό του κάτεργο. Το κινητό τηλέφωνο δεν είναι μόνο μέσο επίδειξης, αλλά και μέσο ελέγχου των κινήσεων του εργαζομένου καθ' όλο το 24ωρο. Προέκτασή του, ο υπολογιστής βραχιολάκι (που έχει σχεδιαστεί, αλλά δεν παράγεται ακόμα μαζικά) ή το φορητό γραφείο-μπαούλο, που ήδη διατίθεται στην αμερικανική αγορά.

Η ηλεκτρονική επιτήρηση επεκτείνεται στους χώρους εργασίας: ο εργοδότης έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει πόσο εργάσιμο χρόνο ξοδεύει ο υπάλληλος για τις ατομικές του ανάγκες: στην τουαλέτα, στα τηλεφωνήματα, στο διάλειμμα για κολατσιό. Ας μην ξεχνάμε ότι σε πολλές επιχειρήσεις εφαρμόζεται το «open plan» στη διάταξη των ατομικών γραφείων —δεν υπάρχουν πόρτες, μόνο χαμηλά διαχωριστικά που χωράνε ένα γραφείο μ' ένα κομπιούτερ, ένα εργονομικό κάθισμα εργασίας, άντε, κι έναν κάλαθο αχρήστων. Ο υπάλληλος δουλεύει όπως ο βιομηχανικός εργάτης: διαρκώς εκτεθειμένος στα βλέμματα των άλλων. Η απόκτηση ιδιαίτερου γραφείου, με πόρτα που κλείνει και παράθυρο είναι σημάδι ανόδου στην ιεραρχία της επιχείρησης. Ο υπάλληλος γίνεται στέλεχος και αποκτά λίγα ψίχουλα ατομικότητας.

### ***Πόρτες και ψευδόπορτες της γνώσης***

Εδώ οι πόρτες δεν οροθετούνται με σαφήνεια. Η ιστορία της γνώσης είναι μια διαδρομή γεμάτη γοητευτικές πλάνες, άλματα και πτώσεις, απογοητεύσεις και κατακτήσεις. Συχνά



οι πόρτες αποδεικνύονται καταπακτές που μας στέλνουν πιο πίσω και από το σημείο εκκίνησης ή οδηγούν σε αδιέξοδα. Όμως αυτή η αένια προσπάθεια της δοκιμής, της επαλήθευσης ή της διάφευσης, της κατάρρευσης των παλιών νόμων και της ανάδυσης νέων δεν είναι απλώς ο δρόμος για τη γνώση· είναι η ίδια η γνώση. Δεν έχουμε να κάνουμε με πόρτες κατακόρυφες, αλλά με το Λαβύρινθο του Δαίδαλου σε ολόγραμμο.

«Δεν ξέρω πώς μπορεί να φαίνομαι στον κόσμο, αλλά εγώ βλέπω τον εαυτό μου σαν ένα αγοράκι που έπαιξε στην ακροθαλασσιά και πού και πού ξεχνιόταν καθώς έβρισκε ένα βότσαλο πιο λείο ή ένα κοχύλι πιο όμορφο από τα συνηθισμένα, ενώ ο μεγάλος ωκεανός της αλήθειας εκτεινόταν ανεξερεύνητος μπροστά του», έγραφε ο Νεύτων λίγο πριν από το θάνατό του.

Σήμερα, στις απαρχές της έκρηξης της πληροφορικής, δημιουργείται τεχνητά η ευφορία ότι τα κλειδιά καταργήθηκαν, ότι ο καθένας μπορεί μέσω του Ίντερνετ και των δικτύων να ταξιδέψει ή, μάλλον, να «βολτάρει» παντού.

Στην πραγματικότητα, το κύριο που εξασφαλίζει το Ίντερνετ είναι ο κατακλυσμός του χρήστη με χιλιάδες ενημερωτικά προσπέκτους, που όμως δεν καταλαμβάνουν όγκο, όπως περίπου συμβαίνει με τα φυλλάδια που φιλοξενούνται στις κυριακάτικες εφημερίδες.

Με τον ίδιο τρόπο «φυλλαδοποιείται» και η επιστήμη, τεμαχίζεται σε εύπεπτες φέτες πληροφοριών. Οι αρχές της επιστημονικής μεθόδου εγκαταλείπονται για τους ειδήμονες. Τώρα μπορούμε να τσατραπατρίζουμε και ολίγα περί μαύρων τρυπών και Μπινγκ-Μπανγκ, να τα χώνουμε στην καθημερινή μας ομιλία ή στην πολιτική μας αρθρογραφία, σαν τους ελληνοαλλοδαπούς διαλόγους άνευ διδασκάλου που προμηθεύονται οι τουρίστες. Τώρα μπορούμε να εξοικειωθούμε αν όχι με την επιστήμη, τουλάχιστον με τα ντεσού της.

Ψευδόπορτες προς την επιστήμη, αλλά και πύλες θριαμβικές προς την παραεπιστήμη, την παραψυχολογία και τον αποκρυφισμό.

Για τη σύγχρονη παραεπιστήμη, η γνώση δεν πηγάζει από την εξωτερική πραγματικότητα, αλλά από την προσωπική μας «ματιά» κι επομένως οι πόρτες δε βρίσκονται έξω αλλά εντός μας. Μέσα μας πρέπει να κοιτάξουμε για να γνωρίσουμε τον κόσμο, το σπινθήρα του θείου.

Άνθρωποι που στην επαγγελματική και προσωπική τους ζωή συμπεριφέρονται με άψογο πραγματισμό, που συχνά προασπίζονται με ληστρική κτηνωδία τα συμφέροντά τους, υιοθετούν με εκπληκτική ευκολία μυστικιστικές και ενορασιακές αντιλήψεις για τον κόσμο. Όσο για το κλειδί που ανοίγει την εσωτερική τους πόρτα, αυτό μπορεί να είναι κάποια εκδυτικοποιημένη παραλλαγή μιας ανατολίτικης φιλοσοφίας, οι μαγικοί κρύσταλλοι, η αστρολογία, οι λεγόμενες εναλλακτικές θεραπείες κ.λπ. Ίσως ο μυστικισμός να είναι το άλλοθι για μια συμπεριφορά που γίνεται ολοένα και πιο αρπακτική —πεδίο εκδήλωσης των ευαισθησιών μας δεν είναι ο εξωτερικός κόσμος, αλλά το εσωτερικό μας τοπίο. Και σ' αυτό το τοπίο δεν υπάρχει καλό και κακό, αληθινό και ψευδές.

Ο διπλός χαρακτήρας του περάσματος εκφράζεται παραστατικά στις πόρτες της φύσης. Με την πρώτη πόρτα-βράχο στο στόμιο της σπηλιάς ο άνθρωπος έκλεισε τη φύση απ' έξω αλλά ταυτόχρονα άνοιξε άλλες πόρτες προς την πρόοδο και τον πολιτισμό. Με κάθε επέμβαση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον κλείνουν κάποιες πόρτες και ανοίγουν κάποιες άλλες. Όμως οι πόρτες της φύσης δεν ανοίγουν με γεωτρήματα, ανατινάξεις και μηχανοκίνητες διμοιρίες. Πέρα από την επίγνωση του μεγέθους μας και της προσωρινότητάς μας, χρειάζεται η κατάργηση των σχέσεων εκμετάλλευσης ανθρώπων από άλλους αν-

θρώπους. Η λεηλασία της φύσης είναι προέκταση της λεηλασίας της ανθρώπινης πνευματικής και σωματικής ενέργειας. Συνχά μιλάμε για τη γενναιοδωρία ή την εκδικητικότητα και την αδιαφορία της φύσης, αποδίδοντας συναισθήματα και ανθρώπινες ιδιότητες σε κάτι που υπάρχει ανεξάρτητα και ταυτόχρονα μαζί με τον άνθρωπο. Προς το παρόν, η σχέση μας με τη φύση παραμένει κατά βάση εκμεταλλευτική και, στην καλύτερη των περιπτώσεων, αμήχανη. Όπως ο Νεύτων, στεκόμαστε στο κατώφλι, μετέωροι ανάμεσα σε αστραφτερές φέτες πληροφοριών και ωκεανούς άγνοιας. Πέρα από ευχολόγια, κινδυνολογίες και ηθικολογίες περί προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος κ.λπ., το σίγουρο είναι ότι η φύση δεν αποκαλύπτεται στους κατακτητές της και ούτε παρέχει τίτλους κυριότητας. Οι πόρτες της παραμένουν αν όχι ερμητικά κλειστές, πάντως απατηλές και μισάνοιχτες.

Στην παγκόσμια μυθολογία και στα λαϊκά παραμύθια συναντάμε ιστορίες για πόρτες ιδιότροπες, παιχνιδιάρες κι εκλεκτικές. Πόρτες που το πέρασμά τους απαιτεί τόλμη, πονηριά, αναπροπή των φαινομένων. Από τις Συμπληγάδες και τη σπηλιά του Αλή Μπαμπά μέχρι τις πόρτες-παγίδες στα κινηματογραφικά παραμύθια του Σπίλμπεργκ. Η πόρτα που οδηγεί στην ελευθερία δεν ανοίγει με το πάτημα ενός κουμπιού. Το ίδιο ισχύει για τις πόρτες της γνώσης, της δημιουργίας, της τέχνης. Ο καθένας μας κατέχει —ή μάλλον είναι ο ίδιος— ένα τμήμα του περίπλοκου συνδυασμού, αλλά για το άνοιγμά της πόρτας απαιτείται το συνταίριασμα, ο συντονισμός της γνώσης και του πάθους, της ατομικής έμπνευσης και του συλλογικού μόχθου. Οι απαντήσεις δε βρίσκονται ξεχασμένες κάπου «μέσα μας», δεν ανάγονται σε κάποια μυθική εποχή αθωότητας. Εμείς οι ίδιοι είμαστε θραύσματα της απάντησης.

### ***Πόρτες περάσματα***

Το ανοιχτό και το κλειστό, το συμπαγές και το διάφανο, η μοναξιά και το πλήθος, η οικειότητα και η διάχυση, είναι ενότητες απαραίτητες για μια αρμονική σχέση με τη φύση, την πόλη και τους άλλους. Εξάλλου, η φύση δεν είναι πίστα αεροδρομίου —οι κόλποι, τα υψώματα, οι σπηλιές, οι αναπάντεχες στροφές, τα πετάσματα των δέντρων και των βουών, όλα συντελούν στην ομορφιά και τον πλούτο της.

Αντίστοιχα και η πόλη χρειάζεται τις πόρτες της, τα περάσματά της. Η αρχιτεκτονική των κτιρίων και της πόλης, οι σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους και με τη φύση μπορούν να ενθαρρύνουν το πέρασμα, την εξερεύνηση, την ανακάλυψη. Η πόρτα δεν είναι σταθμός, αλλά πέρασμα. Αντί για πόρτες-τείχη, πόρτες θωρακισμένες κι άπαρτες, πόρτες που συνθλίβουν και αποκλείουν, η εποχή μας προσφέρει τη δυνατότητα να ανακαλύψουμε πόρτες που θα οδηγούν σε άλλες πόρτες, σε περάσματα που θα είναι ταυτόχρονα καινούρια και παλιά.

Οι πόρτες της γνώσης, της φύσης, της φιλίας και της ελευθερίας, της περιπέτειας και της τέχνης, κοντολογίς όλων αυτών των πραγμάτων που θεωρούμε «μεγάλα» και που δίνουν νόημα στη ζωή μας, δεν είναι σταθμοί διόδων, ούτε φυλάκια ελέγχου. Κανείς δεν είναι ο αποκλειστικός κάτοχος των κλειδιών τους, κανείς δεν έχει την εξουσία του «δεσμείνω και του λύειν». Και το πέρασμά τους καθόλου δε μοιάζει με τη θριαμβική είσοδο του νικητή στρατηγού ή αυτοκράτορα.